

Ivo Banac
Dubrovnik – Zagreb

KONTINUITET KOMUNISTIČKIH ZLOČINA U HRVATSKOJ

Ne razumijemo se s komunistima, jer ne govorimo istim jezikom. Koncem ljeta 1971., u razgovoru s rukovodstvom Koprivnice, 10. rujna, Tito je ovako objasnio narav »demokracije« u Jugoslaviji: »Naš demokratski sistem nije onaj zapadnoga tipa, formalan. On duboko počiva na klasnoj osnovi. I prema tome, onaj ko hoće da koristi ili tekovine naše demokratije za antisocijalističke svoje poduhvate, taj će morati okusiti nedemokratske mjere. Izvinite, ali za radničku klasu to su demokratske mjere. Za njega neće biti to, jer on mora to iskusiti, jer nećemo nikome oprostiti.«

Ova je izjava značajna po tomu što jasno govori o karakteru komunističkog pokreta i komunističke vlasti. Komunizam pretpostavlja klasni sukob i klasnu diktaturu. Svako državno uređenje, pa i demokracija, ima karakter klasne dominacije. To je ugaoni kamen marksizma-lenjinizma. Demokracija ne može biti nadklasna. Ona je buržujska ili proleterska. Dakako, buržujska ili »formalna« demokracija je tek privid, jer prikriva klasnu dominaciju neprijateljske klase. Komunisti ne skrivaju da njihova vlast počiva »na klasnoj osnovi«. Zato i ne može biti demokracije za neprijatelje socijalizma (čitaj: Komunističke partije). Za neprijatelja nema pomirljivosti: neprijatelj mora »iskusiti« klasnu vlast, »jer nećemo nikome oprostiti.«

U jednom od svojih zanimljivijih razgovora s Leonidom Brežnjevom, istog mjeseca, 24. rujna 1971., u Karađorđevu, kad je već skovao plan za likvidaciju reformnog pokreta u Hrvatskoj, Tito je rekao: »Razni neprijatelji socijalističkog sistema digli su glave i oni su uzeli nacionalizam i šovinizam kao osnovnu bazu za svoje napade. Ja uvijek kažem – dobro je, mi smo svršili rat, mi poslije rata nismo nikome skidali glavu. Što je bilo za vrijeme rata svršili smo, ali poslije rata to nismo radili, nego je sve išlo preko suda. A vidite sada kada se usavršava demokratizam, digli su glave šovinisti, ima ih kod svih i mogu da brbljaju svašta. Evo, na primjer, hrvatski šovinisti su nam ubili ambasadora, a Švedska, demokratska zemlja, dozvoljava da oni tamo žive i rade. To danas čak ni Zapadna Nemačka ne dozvoljava, ona ih je malo pritislula.«

Komunisti pretpostavljaju da je rat, odnosno zauzimanje vlasti, ravno skidanju glava, dakako, bez sudova. Pripadnik neprijateljske vojske unaprijed je osuđen. Nakon uspostavljanja komunističke klasne vlasti, sudovi su instrumenti komunističke diktature. Oni unaprijed provode komunističku klasnu »pravdu«. Zato se u »miru« glave ne skidaju bez sudova (»*mi* poslije rata nismo nikome skidali glavu... poslije rata *to* nismo radili, nego je *išlo* preko suda«). Nažalost, »usavršavanje demokratizma« ohrabruje i omogućava neprijatelje. Možda je »demokratizam« bolje ne »usavršavati«, jer u »formalno« demokratskim državama, poput Švedske, »usavršeni demokratizam« omogućava terorizam (»Švedska dozvoljava da oni *žive i rade*«), a neprijatelj ne bi smio ni živjeti ni raditi. Klasni zločin nije zločin. Za radničku klasu (čitaj: komunističku vrhušku) nedemokratske mjere su demokracija.

Ako ste upoznati sa šifrom, moguće je razumjeti jezik komunističke dijalektike. Ali što ako, suprotno dijalektici historijskog materijalizma, komunisti izgube vlast? Kako se onda ponašati i kako uopće objasniti što se dogodilo? Postoje barem dva načina.

Teorija 1 (ultralijeva teza): Jugoslavenski komunizam nije bio nikakav komunizam. »Komunisti« koji su pristali na višestranačke izbore 1990. i predali vlast nakon izbornog poraza nisu bili komunisti. Riječ je o ordinarnoj izdaji koja se dogodila:

- a) od početka (anarhistička i plenumovska teza);
- b) još 1920-ih (trockistička teza);
- c) 1948. (staljinistička teza);
- d) nakon 1980. (titoistička teza).

Ova teorija, odnosno kombinacija teza, nije poticajna, jer pretpostavlja postojanje nekog idealnog nepovijesnog komunizma, koji ponovno treba otkriti, dakako, boljom primjenom iste ili usavršenije lijeve ideologije.

Teorija 2 (teza kontinuiteta): Ne postoji razlika između povijesnog iskustva komunističke i postkomunističke vlasti u Hrvatskoj. Metodom učitavanja trenutnih ideologema u ranija razdoblja dolazimo do fantastičnih zaključaka (da se ne bismo previše trudili, svi citati su iz dnevnih listova od 9. svibnja 2011):

- a) »Borci NOR-a stvorili su Hrvatsku«;
- b) »Fenomen Tito i znanstveno i zdravorazumski teško je objašnjiv«;
- c) »komunistički su čelnici s Titom na čelu rušili SFRJ«.

Možda jučerašnja lovina nije bila naročita, ali rezultati su nedvosmisleni.

Sredeni svijet političkih kategorija opire se tim teorijama. Hrvatska je u Kraljevini SHS, dakle od 1918. do 1929., živjela u parlamentarnoj demokraciji, sigurno nesavršenoj, ali ipak pluralnoj, s biračkim cenzusom neusporedivo naprednijim nego što je bio slučaj u Austro-Ugarskoj. Od kraljevske diktature do okupacije

prošla je kroz vojnu monarhističku diktaturu s krnjim parlamentarizmom. Taj se sustav mijenjao u pravcu širenja parlamentarizma od marsejskog atentata do Sporazuma, s tim što razdoblje Banovine nije izborno verificirano. Premda su vlasti u međuratnom razdoblju počinile mnoštvo zločina, posebno za vrijeme diktature, političke i građanske slobode u Hrvatskoj bile su dobrim dijelom zaštićene do skupštinskog atentata, s izuzecima i u Banovini. Zato se o međuratnoj Jugoslaviji ne može raspravljati na isti način kao i o dvama sustavima što su uslijedili.

Ustaški sustav bio je manjinski, ovisan o okupatorima i idejno usmjeren protiv demokracije i pravne države. Odgovoran je za mnoštvo zločina i kaos, koji je komunistima – samo njima – pružio priliku za zauzimanje vlasti. Do toga ipak ne bi došlo da zapadni saveznici, posebno Velika Britanija, nisu vodili politiku zadovoljavanja Sovjetskog Saveza. Domaći komunistički pokret, u prvoj ratnoj fazi uglavnom oslonjen na srpsko stanovništvo, svoje je aspiracije morao legitimirati pluralnim porukama – zaštita nacionalnih prava, privatnog vlasništva, vjerskih zajednica, narodnog predstavnštva. No, to je bila maska za komunističku diktaturu, koja je od prvog trenutka bila isključiva i izuzetno represivna.

Teror jugoslavenskih komunista u poraću, ne samo u Hrvatskoj, bio je po broju žrtava i mobilizacijskom učinku najgori primjer komunističkog totalitarizma u Istočnoj Europi, izuzmemo li sovjetske pogrome u baltičkim državama, Ukrajini i Besarabiji. Nastavio se i u drugom valu, nakon Rezolucije Informbiroa, s drugim žrtvama, ali istom metodologijom. Ni razdoblje »demokratizacije« oko VI. kongresa (1952) do obnove odnosa sa Sovjetima (1955) nije bilo lišeno represije. Druga tršćanska kriza (1953) vrijeme je novih progona Katoličke crkve. Ne treba spominjati da je Tito podržao sovjetski obračun s mađarskim ustanicima (1956) i da je u isto vrijeme (proljeće 1957) došlo i do suđenja jednoj velikoj skupini hrvatskih disidenata.

Postupna pluralizacija sistema nakon VII. kongresa (1958) nije prošla bez kontinuiteta represije. Studentske demonstracije 1959. uvod su u niz političkih suđenja, koja nisu izostala ni nakon pada Rankovića (Zadarski proces održan je dva i pol mjeseca nakon Brijunskog plenuma). Društvena kriza 1960-ih, uz koju je vezan najveći iseljenički val nakon Bleiburga, povod je za pluralizaciju odlučivanja, ali i za novi val represije protiv emigracije. Čak i za reformnog pokreta u Hrvatskoj represija je ostala opcijom. Možda nije značajno po standardima jugoslavenske komunističke represije, ali ovom prigodom valja spomenuti i slučaj zabranjenog »Hrvatskog tjednika« od 30. srpnja 1971. Nepotrebno je napominjati što je sve uslijedilo nakon Karadžićeva, premda mislim da mlađim generacijama nismo uspjeli prenijeti onaj osjećaj potištenosti i beznađa što je Zagreb i Hrvatsku zahvatio prosinca 1971.

Čistke, procesi i bjesomučna propaganda, tako tipični za razdoblja »hrvatske šutnje«, trajali su do sredine 1980-ih, ali ni kolaps komunizma u Istočnoj Europi nije urazumio šest od sedam članova Predsjedništva SKH da se na ključnoj 184.

sjednici (10. prosinca 1989) odluče za prijevremene izbore.¹ Nije točno da su komunisti 1990. predali vlast. Oni su je izgubili na izborima na kojima su očekivali pobjedu. No, svibanj 1990. nije bio najpovoljniji trenutak za još jedan komunistički puč.

Postoji teorija da su zemlje Istočne Europe, s ove strane Labe i jadranskog bazena, na neki način povijesno predodređene za komunizam. Uobičajeni sumnjivci su slavenski kolektizam, navodni manjak urbanosti, agrarni veleposjed, slaba industrijalizacija, zakržljali srednji staleži i populistička politika. Budući da sam nesklon povijesnom determinizmu, više vjerujem u splet okolnosti, koji pokreće događanja. Naše elite nisu vjerovala i još ne vjeruju u prednosti demokracije. Ključna generacija »nacionalističke omladine«, u predvečerju Prvoga svjetskog rata, bila je uvjeren a u prijeka rješenja. Sve vrline i manjkavosti tē generacije vidimo u djelu Miroslava Krlež e, koji je, doduše, ironizirao svoj naraštaj, ali je, možda uz nešto prirod enog pesimizma, slijedio njegovu povijesnu putanju. Ta putanja vodila je u dva moderna totalitarizma. Potrošenost totalitarizama bila je očev idna iznimne 1989., odnosno 1990. godine. Sumnje su došle naknadno, nakon iznenađenja što nije bilo odmazde.

Danas, nakon dva desetljeća pluralizma, dakako, sa svim ograničenjima, raste otpor paternalističkih ovisnika. Nije lako biti odgovoran za sebe, za obitelj, za narod, za državu. Lakše bi bilo da to radi netko drugi. *Было лучше.*² Dakle, postoji klima; ako ne za restauraciju, barem za zaobljavanje prostora: sve se moralo promijeniti – da bi sve ostalo isto. Nastupio je trenutak kontinuiteta. Budući da politički zločini više nisu nosivi, važno je stare zločine pokriti zaboravom, reinterpretirati ih, učiniti ih prihvatljivima.

To nije ni teško. Komunizam još uvijek provodi terminološku hegemoniju u našoj javnosti. Raspravlja se je li dopušteno koristiti se terminom »komunizam«, kad svi znamo da povijesno još nismo bili ušli u besklasno društvo, a norma je čedni izraz »socijalizam«. U finim krugovima govorimo o NOP-u, nipošto o partizanskoj gerili. Josip Broz *Superstar* ostaje na trgu. Možda će biti potrebno skinuti samo vojni čin. Nije politički korektno tražiti procesuiranje komunističkih zločina, pa ni zanovijetati oko iskapanja masovnih grobnica žrtava komunizma.

Glavni ideolog kontinuiteta je Stjepan Mesić. Važno je shvatiti da je Mesić uvijek govorio u ime povijesnog plurala komunističke elite. To je razvidno iz njegova inicijalnog nastupa u prilog kontinuiteta, 18. prosinca 2008. na okruglom stolu SAB-a o antifašizmu u školskim udžbenicima, gdje je rekao i ovo: »Činjenica je, naime, da smo *mi* početkom devedesetih godina, kako se to obično kaže, pustili duha iz boce – kada se smatralo da je nekritički pristup ustaštvu i demoniziranje antifašizma, samo zato što su na njegovome čelu bili komunisti, najbolji

1 Napominjem, jedan od njih bio je i Tomislav Badovinac, aktivist kontinuiteta nakon 1990.

2 *Было лучше* (rus. Bilo je bolje).

način za homogeniziranje Hrvata u raskidu s Jugoslavijom i u obrani od pobune koja je u vidu agresije bila potpomognuta izvana.«

Mesić bi želio ostati unutar programa »raskida s Jugoslavijom« i obrane od velikosrpske pobune i agresije, ali u kontinuitetu s komunističkom ideologijom. Zato je u istom nastupu napadao nadbiskupa Stepinca i iznosio titoističku tezu o »jedinственosti« i »autohtonosti« partizanskog pokreta u Jugoslaviji. Tvrdio je da su svi drugi »pokreti otpora [...] djelovali više-manje na osnovi instrukcija neke od velikih savezničkih sila, svi – osim onoga u bivšoj Jugoslaviji«, te upitao zašto se to ne naglašava – osim ako se ne želi zatajiti »što su na njegovom čelu bili komunisti«.

Dakako, Mesić ne može braniti titoizam, a da ne brani i Jugoslaviju. Zato iznosi deplasiranu tezu da je crvena zvijezda možda problematična »u zemljama koje su bile pod dominacijom bivšeg Sovjetskog Saveza«. Naravno, svoju misao nije mogao dovršiti, ali ona je očita. Hrvatska nije bila pod dominacijom Sovjetskog Saveza. Prema tomu, njezin položaj u Titovoj Jugoslaviji (»jugoslavenskoj federaciji«) bio je prihvatljiv. Zapravo, da nije bilo »pobune u vidu agresije«, raskid s Jugoslavijom ne bi bio ni potreban. Tko zna, možda definitivnim uklanjanjem posljedica »pobune u vidu agresije«, u nekom budućem razdoblju, više i ne bude potreban. Možda to objašnjava i zagonetne rečenice iz proslova Mesićevih političkih memoara³, u kojima veli kako 1991. kao član Predsjedništva SFRJ nije djelovao »da Jugoslaviju rastačem«, nego da bude »inicijator i provoditelj procesa razdruživanja i istodobnog uspostavljanja saveza suverenih država na jugoslavenskom prostoru i njihova integriranja u Europsku zajednicu«.⁴

Posve je jasno da je logikom svog angažmana Mesić u konačnici morao početi braniti i jugoslavenske komunističke zločine. Počeo je s donekle uvjerljivom teorijom osvete (»koja se ne može ni opravdati, ni braniti«), a završio osudom (i to govorom u Jasenovcu, 26. travnja 2009) svih pokušaja »politiziranja žrtava na bilo kojoj strani. To se, naravno, odnosi i na otkapanje jama s posmrtnim ostacima, jama za koje se godinama znalo da postoje, ali je baš sada ocijenjeno kako je došao trenutak da ih se s velikom pompom otvara i da se teatralno pred kamerama maše ljudskim kostima. Je li to pijetet prema ubijenima? I otkuda ta silna žurba?«

Usporedbe radi, u Španjolskoj je 2007. usvojen tzv. Zakon za »povijesno pamćenje«, koji je priznao žrtve frankističkog režima. Vlada Joséa Luisa Rodrígueza Zapatera uklonila je 570 frankističkih spomenika i simbola iz javnih prostora, podijelila 13.400 mirovina ljudima koji su kao rezultat Francova terora ostali siročad ili bili prinuđeni emigrirati, te podijelila državljanstvo potomcima izbjeglica (188.000). Udruga za povrat povijesnog pamćenja godišnje prima subvenciju od 46.000 eura za svoj rad. Dosad je otkopala 250 od preko 2000 masovnih grobnica

3 Stjepan Mesić, *Kako smo srušili Jugoslaviju*, Zagreb 1992.

4 N. dj., str. V.

i otkrila 5400 žrtava. Predstavljajući rad ove udruge tijekom četiriju godina postojanja, Alfredo Pérez Rubalcaba, španjolski ministar unutarnjih poslova, rekao je kako »nijedno ljudsko biće ne smije biti pokopano u jarku«. Ali takvo što u Hrvatskoj politički je nekorektno. U kontinuitetu.